

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

АРХЕОГРАФІЧНА КОМІСІЯ

ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА
ім. М. С. ГРУШЕВСЬКОГО

УКРАЇНСЬКИЙ АРХЕОГРАФІЧНИЙ ЩОРІЧНИК

НОВА СЕРІЯ

ВИПУСК 7

•

УКРАЇНСЬКИЙ
АРХЕОГРАФІЧНИЙ
ЗБІРНИК

ТОМ 10

Видавництво М.П. Коць
Київ – Нью-Йорк
2002

Олена РУСИНА (Київ)

МИСАЇЛОВЕ ПОСЛАННЯ СИКСТУ IV ЗА СИНОДАЛЬНИМ СПИСКОМ

Однією з найцікавіших літературно-богословських пам'яток, які постали на теренах Великого князівства Литовського (далі – ВКЛ), є послання, адресоване у 1476 р. папі римському Сиксту IV митрополитом Мисаїлом і групою його однодумців – архімандритами Києво-Печерського й віленського Свято-Троїцького монастирів, князями Михайлом Олельковичем і Федором Бельським (знаними як організатори “змови князів” 1481 р.) та низкою інших світських достойників¹.

Немає дослідника, котрий не відзначив би пишномовність цього, за виразом Б.Гудзяка, “багатослівного, благального, надмірно догідливого, проте місцями зворушливого” звернення Мисаїла до папи, котре нині вважається “твором, в якому оригінальне українсько-білоруське мистецтво “плетення слівес” досягло найвищого розвитку”². В літературі не раз наголошувався його панегіричний щодо Сикста IV характер, гіперболізм почуттів, висловлених на адресу папи. У листі “блаженный Сикст” славословиться як “старейшина всем сущим священным отцам и православным патриархам”, “великое солнце, всемирный светильник, церковный свет, всесвятой и всенаисвятейший отец отцем и всенаачальнейший пастырь пастырем”, “вселенский учитель, законоположенный второй Моисей”, “столп крепок от лица вражия, храбрый воин царя небесного, второй Иисус Навин, ... секущий нещадно глаголом Божиим [и] мечем духовным врагов креста Христова”.

Власне ці пишні величання папи становлять основну частину обширного Мисаїлового послання, котре, попри відзначену М. Грушевським “риторичну віртуозність”³, є дуже бідним за змістом. Головне що в ньому

¹ Див. найдовершеніше насьогодні видання: Monumenta Ucrainae Historica. – Romae, 1971. – Vol.IX–X: (1075–1632). – №4. – P.5–30.

² *Gudziak B.* Crisis and Reform: The Kyivan Metropolitanate, the Patriarchate of Constantinople, and the Genesis of the Union of Brest. – Cambridge (Mass.), 1998. – P.51; *Пелешенко Ю.В.* Розвиток української ораторської та агіографічної прози кінця XIV – початку XVI ст. – К., 1990. – С.79.

³ *Грушевський М.* Історія української літератури. – К., 1995. – Т.5. – Кн.1. – С.213. До речі, відзначимо доволі дивний характер коментарів до цього видання, що їх автор, С.К.Росовецький, аналізуючи Мисаїлове послання, замість того, аби подати

декларується – це правдивість (“истинное благоверие”) мешканців “северной страны”: “Мы все сущие здесь, на стране далечей, словесные овцы того ж стада Христова от двору его святого – святой соборной апостольской церкви”. Визнаючи Флорентійську унію 1439 р. та католицьку трактовку Св. Трійці (“исповедуем... Духа Святого равно купно исходяща от Отца прежде, также и Сына единым духовением”*), Мисаїл наголошував на відсутності догматичних розбіжностей між східним і західним християнством: “Несть бо разнствия о Христе грекам и римлянам, и нам сущим российским славянам, все едино то же суть”.

Між тим до нього дійшли чутки про “неких ... исповедающих глаголы ложные..., яко несмы истинные христиане”. Мисаїл не назвав імен огудників, котрі твердили, що православні Литовської держави не можуть вважатися справжніми християнами; однак навряд чи можна сумніватися, що йшлося про когось із католицьких ієрархів (що їх, за твердженням Мисаїла, “много в наших странах”), які “силою влекли из благочестия в благочестие” – перехрещували православних на католиків, посиляючись на авторитет папи⁴. Аби покласти край цим “настроениям, распрям и расколам” між християнами, Мисаїл закликав понтифіка відрядити до Литви двох “доброразумных мужей” – католика й православного, знавців “обычаев, закона и устава” своїх церков, “хранящих уставления Флорентийского собора”. Вони повинні були гармонізувати міжконфесійні взаємини на теренах ВКЛ – що мало особливе значення в умовах турецько-татарської експансії в Європі, якій сприяв розбрат між християнами: “Видящи они наше нестроение и немирную промежду нами нелюбовь, многие страны христианские поседоша и в свой закон Махметов многих от них обратиша; уже бо и самих нас поблизу они ныне суть, а ... на таковых подобает вражду имети купно всему роду христианскому”.

новітню літературу до питання, напускається на “молодого дослідника” Ю.Пелешенка, розмірковуючи над “шкодою, котрої завдало вихованню молодшої генерації українських медієвістів примусове відлучення від історико-літературної спадщини М.С.Грушевського”, та подає власне тлумачення слова “перютиив”, відоме, однак, ще А.Петрушевичу (Там само. – С.251–252; порівн.: Соборное послание русского духовенства и мирян к римскому папе Сиксту IV... / Издал А.С.Петрушевич. – Львов, 1870. – С.33–34). На тлі такого виразного занедбання традицій академізму особливо рельєфно виглядають достоїнства іншого коментаря, що висвітлює ту саму проблематику – нотаток Б.М.Флорі до перевидання праці Макарія (див.: *Макарій (Булгаков)*. История русской церкви. – М., 1996. – Кн.5. – С.426–427, 430), що були розвинуті у спеціальному дослідженні: *Флоря Б.Н.* Попытка осуществления церковной унии в Великом княжестве Литовском в последней четверти XV – начале XVI века // *Славяне и их соседи*. – М., 1999. – Вып.7. – С.40–81.

* Утім, нижче у посланні відзначається, що “Дух не рожден, но исходя от Отца”. Відсутність тут згадки про Сина (якщо тільки вона не є пізнішим текстуальним дефектом) має свідчити про поверхове сприйняття православною ієрархією ВКЛ католицьких доктрин.

⁴ Про цю практику див.: *Sawicki J.* “Rebaptizatio Ruthenorum” w świetle polskiego ustawodawstwa synodalnego w XV i XVI wieku // *Pastori et magistro*. – Lublin, 1966.

У фаховій літературі відзначалося, що за своїм ідейним спрямуванням та стилістичними особливостями Мисаїлове послання дещо нагадує “Похвальне слово” Цамблака Констанцькому собору. Однак, безсумнівно, пряме звернення православного митрополита до римського первосвященника було доволі екстраординарним явищем. Тож, зрештою, не дивно, що послання не раз викликало сумніви щодо своєї автентичності, – особливо з огляду на те, що першим, у 1605 р., його оприлюднив, віднайшовши десь у Крево, апологет Берестейської церковної унії митрополит Іпатій Потій, маючи на меті переконати сучасників у одвічності унійних аспірацій в Київській митрополії та підкріпити традицією об’єднавчий акт 1596 р.

Саме тому воно відразу стало об’єктом гострої критики з боку православних полемістів, які вдавалися й до суто філологічних аргументів – як, наприклад, автор “Перестороги”, котрий писав: “...Книги змышляють, пишучи под датою старою, письмом старым, якобы колись тая згода (церковна унія. – *О.Р.*) трвати смела. Але присмотрися в письмо, в самую речь, и найдеш, же хоть такая письма старые змышляють, але реч все Потиева, як бы усты сам мовил. При том найдеш там слова, века теперешнего людьми уживаемые, которых старые предки наши не уживали”⁵. Характерно, що ставлення до послання змінювалося разом із конфесійною орієнтацією: так, будучи православним, Мелетій Смотрицький порівнював його у своєму “Фріносі” з “Костянтиним даром”, а перейшовши на бік уніатів, почав наголошувати на існуванні ще одного списку послання, нібито знайденого поблизу Острога⁶.

З бігом часу ця дискусія перемістилася у суто наукову площину. Знайшлося пояснення як для багатьох зафіксованих у Мисаїловому посланні реалій, так і для його екстраординарного характеру⁷. При цьому, як слідом

⁵ Акты, относящиеся к истории Западной России. – СПб., 1851. – Т.4. – №149. – С.229.

⁶ Див. зауваження з цього приводу: *Frick D.* The Uses of Authority and the Authority of Use: Philological Praise and Blame in Early Modern Rus’ // *Harvard Ukrainian Studies.* – Vol.18. – №1/2 (June 1994). – P.86–87. Цікаво, що ерудиція, виявлена Смотрицьким у “Фріносі”, мала дещо позірний характер: наявний у складі цієї пам’ятки трактат, в якому він викрив “грамоту Костянтина” як фальсифікат, є фактичним переказом одного з розділів праці кальвініста Фр. Хотмана “*Brutum Fulmen Papae Sixti V adversus Henricum Sereniss*” (1586). Докладніше див.: *Volovnykiv D.* La Donazione di Costantino nei rapporti tra la chiesa e lo stato in Rus’. – Romae, 1998. – P.72–77; *Воловників Д.В.* Рим–Київ: історія одного апокрифа // *Український історичний журнал.* – 1999. – №5. – С.21–22. Порівн.: *Tazbir J.* Donacja Konstantyna przed sądem polskich różnowierców // *Biedni i bogaci: Studia z dziejów społeczeństwa i kultury.* – Warszawa, 1992. – S.363–364.

⁷ Значною мірою він обумовлений також доволі неординарною подією – мандрівкою по Західній Європі й до Святої Землі, здійсненою у 1467–1469 рр. одним із “підписантів” Мисаїлового листа, Олександром Солтаном. Перебуваючи в Римі, він був прийнятий в лоно католицької церкви самим папою Павлом II без процедури повторного хрещення – яке, однак, вважали необхідним у Вільні, де місцева католицька громада поставилася до Солтана з недовірою та ворожістю, унаочнивши розбіжності між позицією

за І.Шевченком занотував білоруський дослідник Г.Голенченко⁸, учасники дискусії зуміли дистанціюватися від своїх конфесійних уподобань: митрополит Макарій, докладно дослідивши послання, визнав його автентичність⁹, тоді як ксьондз Ян Фіялек висунув, натомість, чи не найвагоміші контраргументи¹⁰. Утім, якщо на початку дискусії навколо послання найгучніше лунали голоси тих, хто вважав його сфабрикованим Потієм фальсифікатом, то у кінцевому підсумку взяли гору доводи їхніх опонентів і шальки терезів хитнулися у протилежний бік. Зрештою, було віднайдено й найдоказовіші аргументи на користь автентичності цієї визначної пам'ятки, тривалий час відомої лише за публікацією Потія та пізнішими копіями¹¹. У 1992 р. у 5-му випуску “Русского феодального архива” (далі – РФА) було видруковано наявний в одному з рукописів синодального зібрання (Москва, Державний історичний музей, Синод. 700) уривок із Мисаїлового послання та інформацію про існування повного його списку у кодексі Смоленського обласного краєзнавчого музею (СОКМ 9907); при цьому обидва рукописи датувалися 20-ми роками XVI ст., а першовідкривачами їх було названо видавців вказаної збірки Г.Семенченко та А.Плігузова¹².

Попри надзвичайну вагу цієї публікації слід зауважити, що наявна у ній інформація щодо Мисаїлового листа є доволі неточною¹³, – зокрема, щодо

папського престолу та місцевого кліру (*Флоря Б.Н.* Попытка осуществления... – С.43–44). Найдокладніше про мандрівку Олександра Солтана (із залученням двох нових документів із фондів Французької національної бібліотеки в Парижі) див.: *Paravicini A., Paravicini W.* “Alexander Soltan ex Lithuania, ritum Gregorum sectans”: Eine ruthenisch-polnische Reise zu den Höfen Europas und zum Heiligen Land 1467–1469 // *Zwischen Christianisierung und Europäisierung*. – Stuttgart, 1998. – S.367–401.

⁸ *Ševčenko I.* Intellectual Repercussions of the Council of Florence // *Church History*. – 1955. – Vol.24. – №4. – P.318. – Fn.74; *Галенчанка Г.* Паслання да папы римскага Сікста IV 1476 г.: Паходжанне помніка // *Наш радавод*. – Гродна; Беласток, 2000. – Кн. 8. – С.90.

⁹ *Макарій (Булгаков)*. Указ. соч. – С.40–50.

¹⁰ *Fijalek J.* Los unji florenckiej w Wielkiem Księstwie Litewskiem za Kazimierza Jagiellończyka // *Sprawozdania z czynności i posiedzeń PAU*. – Kraków, 1934. – Т.39. – №1. – S.23–24.

¹¹ Друк Потія був репродукований С.Голубевим (Архив Юго-Западной России. – К., 1887. – Ч.1. – Т.7. – С.193–231), копії XVIII ст. – А. Петрушевичем (Соборное послание... – С.1–30). Латиномовний переклад другої половини XVII ст. побачив світ у виданні: *Monumenta Ucrainae Historica*. – Vol.IX–X. – P.30–55 (щодо його датування див.: *Джурова А., Станчев К., Япунджич М.* Опис на славянските ръкописи във Ватиканската библиотека. – София, 1985. – С.174. – №85).

¹² *Русский феодальный архив XIV – первой трети XVI века*. – М., 1992. – Ч.5. – С.951, 1064, 1071–1074. Опис СОКМ 9907 (що його Я.Щапов датував першою половиною XVI ст.: *Древнерусские княжеские уставы XI–XV вв.* – М., 1976. – С.176–177) поданий Г.Семенченко дещо раніше (М., 1987. – Ч.3. – С.626–630).

¹³ Так, текст Мисаїлового послання друкувався не двічі, а чотири рази (упорядникам РФА залишилися невідомими його римське видання та згадана вище публікація Петрушевича); версія Синод. 700 є не скороченням основної редакції, а її фрагментом; І.Шевченко не вважав послання “оригінальним твором XV ст.”, а називав його “документом, спірним щодо дати й автентичності”, до визнання якої він, попри вагання,

того, кому належить пальма першості у відкритті цих списків. Так, версію СОКМ 9907 ще в 1970-х рр. виявила А.Хорошкевич; що ж до Синодального списку, то ще в 1989 р. Г.Голенченко, досліджуючи релігійну полеміку XVI–XVII ст., занотував, що “в основу видання І.Потія було, як видно, справді покладено реальне послання до папи, відповідним чином оброблене й прокоментоване уніатським митрополитом. Принаймні великий фрагмент цього послання, що зберігся у збірці Державного історичного музею в Москві (ДІМ, Син. збір., 700), аж ніяк не може бути віднесений до часів діяльності Іпатія Потія. На це вказують як філіграні збірки, так і палеографічні особливості тексту”¹⁴.

На жаль, науковець не встиг дослідити його повністю, оскільки у 1990-х рр. користування рукописними фондами ДІМ було вкрай обмежене; відтак, докладний палеографічний опис збірки Синод. 700 (до речі, відсутній у РФА) був оприлюднений Г.Голенченком (разом із розглядом самого послання) тільки у 2000 р. На відміну від А.Плігузова, дослідник датував збірку часом не пізніше середини XVI ст. (за філігранями з 1513, 1530-х, 1550-х рр.) і подав список найсуттєвіших розбіжностей між наявною в ній версією послання і версією, видрукованою Іпатієм Потієм (чисе втручання у первісний текст, як з'ясувалося, було мінімальним)¹⁵. Звіряючи обидві версії, Г.Голенченко не вказує, що перша побачила світ у РФА (хоч і згадує це видання в списку літератури); очевидно, що науковець не був вчасно поінформований про публікацію А.Плігузова – що, зрештою, й не дивно з огляду на мізерний наклад РФА.

Утім, слід зауважити, що сама ця публікація є доволі спрощеною (принаймні, з погляду на ті едіційні принципи, що їх сповідують видавці “Україн-

---

схилився з огляду на наявну в тексті згадку про “осмого века будущего блаженное упование”, органічну в контексті есхатологічних очікувань останньої чверті XV ст., перед “кінцем світу” у 1492 р. (*Ševčenko I. Intellectual Repercussions...* – P.302, 318 (fn.74)). Втім, це тонке джерелознавче спостереження не спростовує “компромісну” теорію генези послання, згідно з якою Потій скористався у своїх цілях якимось оригінальним документом, змінивши його адресата чи адресанта (докладніше див.: *Галенчанка Г. Пасланне...* – С.94–95). Втім, він явно не зміг би підібрати для послання відповідну “автуру”, оскільки майже не орієнтувався в реаліях 1470-х рр. (зокрема, покликаючись на Стрийковського, ідентифікував згаданого у Мисаїловому листі Михайла [Олельковича] як убитого в 1451–1452 рр. сина Сигізмунда Кейстутовича Михайлушка). Що ж до пишної титулатури “підписантів” послання, яку нерідко відносять на карб фантазії Потія, то навіть таке дивне визначення Олександра Солтана, як “рыцер... ушпанский, златаго стрыха носитель”, підтверджується реестром його майна, що в ньому серед коштовностей згаданий “на двух качалех стрых ушпанський перловый” (*Русская историческая библиотека.* – СПб., 1903. – Т.20. – Стб.872).

¹⁴ *Голенченко Г.Я.* Идеїные і культурные связи восточнославянских народов в XVI – середине XVII в. – Минск, 1989. – С.184.

¹⁵ *Галенчанка Г.* Пасланне... – С.96–99. Крім того, дослідник проаналізував відомі нині списки Мисаїлового листа та його публікації, простежив долю послання у релігійній полеміці та історіографії, виклав основні версії його походження, подав бібліографію питання. В цілому, ця публікація дає доволі рельєфне уявлення про Мисаїлове послання (особливо в комплексі зі згаданою вище статтею Б.Флорі, де цю пам'ятку розглянуто в контексті унійних змагань останньої чверті XV ст.).

ського археографічного щорічника”) і подеколи неточною у відчитанні окремих літер і навіть слів (так, наявне на арк. 309 “рвениє” передано як “распре”). Це й спонукало нас до повторного видання вказаного фрагменту з максимальним наближенням до оригіналу*. При його передачі виносні літери виділено курсивом; титла збережені й не розкриті; пунктуація мінімізована; відтворено поділ на рядки (/) та аркуші (//).

Не обмежуючись публікацією фрагменту Мисаїлового послання і водночас не заглиблюючись наразі в його аналіз, хотілось би висловити деякі власні спостереження стосовно й досі контroversійного питання про “підписантів” цього листа (у версії Потія) – представників “духовенства и... княжат, и панов руских..., в том же листе ниже менованых”.

Передовсім, доволі спірною фігурою залишається сам ініціатор звернення до Риму – Мисаїл, котрий, як зауважує Г.Голенченко, “у пізніших церковних православних списках ніде не називається київським митрополитом”¹⁶. Це твердження потребує певних коректив, оскільки в так званому “Збірнику Іллі Кошаківського” – копіарії творів історичного змісту, створеного на початку XVIII ст. у київському Межигірському монастирі¹⁷ – наявний перелік київських митрополитів, серед яких під 1474 р. фігурує Мисаїл¹⁸. У літературі на цей запис і досі не звернено уваги – хоч ще в XIX ст. він, здається, був використаний при реконструкції тексту Київського літопису, де згадується антимінс із соборної церкви Успіння Богородиці Пирогощей, покладений тут при освяченні вівтаря “преосвященным архиепископом и митрополитом киевским и всея Руси Мисаилом при великом короли Казимери... в лето 6901 (= 1393) индикта 6-го марта 30 дня”¹⁹.

---

* Його копіювання було виконане під час відрядження до Москви, здійсненого за сприяння Апостольського нунція в Україні архієпископа Антоніо Франко, якому висловлюємо щирі вдячність.

¹⁶ *Галенчанка Г.* Пасланне... – С.92. Докладніше див.: *Бучинський Б.* “Грамота Мисаїла” і “грамота Ніфонта” // *Записки Українського наукового товариства.* – К., 1914. – Кн.ХІІІ. – С.13–22. Дослідник також зауважив нехарактерне для православної традиції визначення Мисаїла як “алекта”; гадаємо, воно є наслідуюнням термінології булл папи Пія ІІ, дотичних Григорія Болгарина (див.: *Софийские летописи // Полное собрание русских летописей.* – СПб., 1853. – Т.6. – Прибавления. – С.319–320; порівн. із перекладом: Там само. – С.168 (“елект/олект киевский”).

¹⁷ Див. щодо нього: *Сборник летописей, относящихся к истории Южной и Западной Руси.* – К., 1888. – С.ХІІ–ХХІ, ХХVІІ–ХХVІІІ; *Мицько Ю.А.* Украинские летописи XVII века. – Днепропетровск, 1978. – С.35–39, 60–63. Докладніше про упорядника збірки: *Мицько І.* Єрм. Ілля (Кошаківський) // *Його ж.* Статті... – Львів, 2000. – С.19–21 (занотуємо тільки, що інформація автора про наявність у складі “Збірника Кошаківського” апокрифічного листування між Сигізмундом ІІІ і Османом ІІ є помилковою).

¹⁸ Львівська наукова бібліотека ім. В.Стефаніка НАН України (далі – ЛНБ, ВР). – Ф.5: Осолінські. – Од.зб.2168. – Арк.123.

¹⁹ *Сборник летописей...* – С.81; Київський літопис першої чверті XVII ст. // *Український історичний журнал.* – 1989. – №5. – С.107. Анонімний автор статті “Собор вместо собора: (К истории киевских соборов)” (опубл.: *Киевская Старина.* – 1882. – Т.1. –

Відтак – із урахуванням “Палінодії” З.Копистенського й Густинського літопису²⁰ – можна стверджувати, що в Києві XVII ст. існувала певна традиція, пов’язана з митрополитом Мисаїлом, чия легітимність і “правовірність” не піддавалися сумніву, – що виразно контрастувало зі ставленням до речника Флорентійської унії митрополита Ісидора, яке до того ж екстраполювалось у минуле. У тому ж переліку київських митрополитів Ісидор таврується як “геретик, римського костела поборник”, котрий “утек з Москви и с Киева до Риму и з Риму зас пришол до Киева, и так кияне его за баламутню у Днепре утопили”²¹. Те саме стверджується й у “Пересторозі”²²; отже, в XVII ст. долю Ісидора було переосмислено у відповідності до тогочасних “традицій” – згадаймо хоча б погрози Смотрицькому та його однодумцям, запідозреним у схильності до унії (“Не один з вас Славути нап’ється”), або вбивство у 1618 р. намісника митрополита-уніата Антонія Грековича, якого козаки, за свідченням того ж “Збірника Кошчаківського”, “поймавши... против Выдубицкого [монастыря] под люд (під лід. – О.Р.) посадили воды пити”²³.

С.413–417), видрукуючи оповідь Київського літопису про відновлення Успенської церкви, скористався двома його списками – зі “Збірника Іллі Кошчаківського” та збірки родини Морозів, причому потрапила до колекції О.М.Лазаревського. Коригуючи текст оповіді шляхом “зіставлення обох рукописів”, автор статті виправив у цитованому фрагменті рік (на 6982 (= 1474)) та індікт (на 7-й) – керуючись, очевидно, згаданим переліком митрополитів, оскільки у “Збірнику Кошчаківського” немає сюжету про антиминос. Насправді ж, гадаємо, наявну в списку Лазаревського дату „СЦА слід виправити на „СЦПА (= 1473 р.), яка узгоджується з 6-м індіктом і є можливою з огляду на смерть Мисаїлового попередника, Григорія Болгарина, у 1472 р.

²⁰ Русская историческая библиотека. – СПб., 1878. – Т.4. – С.1036–1037; Густинская летопись // Полное собрание русских летописей. – СПб., 1843. – Т.2. – С.359.

²¹ ЛНБ, ВР. – Ф.5: Оссолинські. – Од.зб.2168. – Арк.123. Зауважимо, що тут-таки (арк.85–86) міститься й ближча до істини версія подій, згідно з якою, опинившись у Москві, Ісидор був пограбований та ув’язнений, “але утек, здорове свое в целости заховуючи”.

²² Дзюба О.М. Невідомий уривок з “Перестороги” // Український археографічний щорічник. – К., 1999. – Вип.3/4. – С.441. Згідно з Густинським літописом, кияни тільки “изгнаша” Ісидора (Густинская летопись. – С.355).

²³ ЛНБ, ВР. – Ф.5: Оссолинські. – Од.зб.2168. – Арк.117; Сборник летописей... – С.85. Відкритим є питання, чи ця традиція “автономна”, чи на її появу вплинуло польське письменство XVI ст., в якому долю Ісидора було так само перекручено. Зокрема, в “Трактаті про дві Сарматії” краківського професора Матвія Меховського (1517 р.) йдеться про те, що “Ісидор, колишній київський митрополит, найвченіший грек із блискоючою освітою, за часів папи Євгенія IV прибув... на Флорентійський собор і, домігшись унії з Римською церквою, повернувся на Русь; але коли він почав там проповідувати підкорення Риму, московити позбавили його сану й скарали на смерть” (Меховский М. Трактат о двух Сарматиях. – М.; Л., 1936. – С.97). Видавці “Трактату” не змогли з’ясувати джерело цієї інформації (Там само. – С.245); в іншого краків’янина – Яна Сакрана, автора памфлету “Роз’яснення помилок руського обряду” (1500 р.) – маємо тільки згадку про ув’язнення Ісидора киянами (див.: *Mončak I. Florentine Ecumenism in the Kyivan Church.* – Rome, 1987. – P.244). Звістка Меховського, завдяки популярності його “Трактату”, потрапила до найрізноманітніших праць –

Насправді ж Ісидор мирно спочив у 1462 р. в Італії, а в його візиті до Києва на шляху із Флоренції до Москви не було драматичних колізій: у лютому 1441 р. київський князь Олелько Володимирович офіційно підтвердив “господину и отцу своему Сидору, митрополиту киевскому [и] всея Руси, что издавна прислушала митрополии”²⁴, і ще наприкінці XV ст. ім'я уніата Ісидора (як і ім'я католика Вітовта) фігурувало у пом'янику Києво-Печерського монастиря, відновленому після того, як попередній у 1482 р. “изгорел пленением киевским безбожнаго царя Менкирея и с погаными агаряны”²⁵. Характерно, що видавець цього пом'яника С.Голубев зауважив: “Занесення наприкінці XV ст. до Києво-Печерського пом'яника вищезгаданих осіб, особливо ж митрополита Ісидора, котрий, як відомо, зрадив православ'ю, прийняв на Флорентійському соборі унію й намагався запровадити її на Русі (й, передусім, Південно-Західній), – факт доволі цікавий для дослідника, який не можна оминати при розгляді питань про спроби ввести у XV ст. унію в Південно-Західній Русі, про ставлення до цієї спроби південно-руського духовенства, й особливо при розв'язанні досі спірного питання про пресловуту грамоту київського митрополита Мисаїла до папи Сикста IV (1476 р.)”²⁶. Більше того – очевидно, цей факт вплинув і на позицію самого С.Голубева, котрий так і не зреалізував задекларований раніше намір викрити Мисаїлове послання як фальсифікат (зокрема, на підставі даних філології)²⁷.

У лексиці послання й справді наявні моменти, вразливі для критики – передусім, послідовне використання терміну “російський” замість “руський” (також і в версії Синод. 700: “росииским слованом”), нетипове для тогочасних східнослов'янських теренів ВКЛ²⁸. Відтак не дивно, що низка авторів, починаючи з Горського та Невоструева, котрі описали Синодальне зібрання²⁹ – ба навіть з автора “Антидоту” (1629 р.) Андрія Мужилів-

---

навіть до щоденника Мартіна Груневега, котрий, перебуваючи в Києві восени 1584 р., занотував, що “святий мученик Ісидор був тут архієпископом” (*Ісаєвич Я.Д.* Нове джерело про історичну топографію та архітектурні пам'ятки стародавнього Києва // Київська Русь: культура, традиції. – К., 1982. – С.124), та “Універсальних реляцій” Джованні Ботеро (див.: *Мицик Ю.А.* Історико-географічний опис України у творі італійського гуманіста XVI ст. Джованні Ботеро // Історичні дослідження: Вітчизняна історія. – К., 1982. – Вип.8. – С.33).

²⁴ Древнерусские княжеские уставы... – С.179–181.

²⁵ Древний помянник Киево-Печерской Лавры (конца XV и начала XVI столетия) / Сообщил С.Т.Голубев // Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца. – 1892. – Кн.б. – Отд.3. – С.4, 6.

²⁶ Там само. – С.ХІІІ.

²⁷ Див.: Русская историческая библиотека. – Т.4. – Стб.9; Архив Юго-Западной России. – Ч.І. – Т.VІІ. – С.ХІІІ.

²⁸ Зауваження щодо цього: *Бучинський Б.* “Грамота Мисаїла”... – С.11–12. Форма “Росія” постала в Північно-Східній Русі за часів Івана III, наприкінці XV ст., й набула поширення у межах ВКЛ століттям пізніше (Вопросы формирования русской народности и нации. – М.; Л., 1958. – С.88).

²⁹ *Горский А., Невоструев К.* Описание славянских рукописей Московской Синодальной библиотеки. – М., 1862. – Отд. 2: Писания святых отцев. 3. Разные богослов-

ського³⁰ – пов’язувала Мисаїлове послання із московським (варіант: новгородським³¹) письменством. Гадаємо, однак, що цьому можна знайти пояснення з огляду на контакти “найвишшого писаря Великого князства Литовського” Якуба, котрий разом із “книголюбцем” Іваном Солтаном згадується в Мисаїловому листі як “послуживый в послании сем”. Досі ніхто із дослідників пам’ятки не звернув увагу на те, що писар литовської великокняжої канцелярії Якуб (Яков) активно спілкувався з московськими “книголюбцями”, свідченням чого є виявлене у 1920-х рр. у складі митрополичого формулярика із Синодального зібрання “Послання від друга до друга”³² – лист відомого московського архітектора-підрядчика та книжника Василя Дмитровича Єрмоліна у відповідь на прохання Якуба придбати для нього низку книжок³³. Скаржачись на неможливість виконати це прохання, Єрмолін радив Якубу надіслати йому до Москви гроші та папір – “а яз многим доброписцем велю таковы книги сделать по твоему приказу с добрых списков, по твоему обычаю, как любит воля твоя... А наряжу ти, пане, все по твоей мысли и по твоей охоте, как любишь”. Ця добра обізнаність Єрмоліна з літературними смаками Якуба цілком виразно унаочнює інтенсивність їхніх контактів; можливо, Єрмолін мав зв’язки і з київськими книжниками: у літературі вже акцентувався той факт, що його ім’я внесено до пом’яника Києво-Печерського монастиря³⁴. Як слушно відзначають видавці РФА³⁵, Єрмолін міг познайомитися із Якубом під час його приїздів до Москви – і це могло статися як у 1468 р.³⁶, так і в 1459 р., коли той

ские сочинения (Прибавление). – №268. – С.305–306 (описуючи Мисаїлів лист у версії Синод. 700, автори, не визначивши його адресанта, охарактеризували пам’ятку як “багатослівне й улесливе послання”, звернене до папи Сикста, з яким велися переговори стосовно шлюбу Івана III й Софії Палеолог).

³⁰ Див.: *Грушевський М.* Історія української літератури. – К., 1995. – Т.6. – С.449–450.

³¹ *Казакова Н.А., Лурье Я.С.* Антифеодальные еретические движения на Руси XIV – начала XVI века. – М.; Л., 1955. – С.235.

³² Остання публікація: *Русский феодальный архив...* – М., 1986. – Ч.1. – №56. – С.196–197.

³³ Ідентифікація деяких з них, з огляду на пошкодження тексту “Послання”, проблематична. Див. щодо цього: *Русский феодальный архив...* – Ч.5. – С.1008; *Турилов А.А.* Южнославянские памятники в литературе и книжности Литовской и Московской Руси XV – первой половины XVI в.: парадоксы истории и географии культурных связей // *Славянский альманах.* 2000. – М., 2001. – С.257–258, 277–278.

³⁴ *Древний помянник...* – С.50; *Паушто В.Т., Флоря Б.Н., Хорошкевич А.Л.* Древнерусское наследие и исторические судьбы восточного славянства. – М., 1982. – С.147, 152. Зауважимо також можливість його знайомства із Мисаїлом, коли той був смоленським владикою, – адже існує припущення про наявність у Єрмоліна численної рідні на Смоленщині (*Седельников А.Д.* “Послание от друга к другу” и западнорусская книжность XV века // *Известия АН СССР.* – Сер.VII: Отд. гуманитарных наук. – 1930. – №4. – С.230).

³⁵ *Русский феодальный архив...* – Ч.5. – С.1007.

³⁶ *Московский летописный свод конца XV века // Полное собрание русских летописей.* – М.; Л., 1949. – Т.25. – С.280.

намагався переконати Василя II прийняти як митрополита учня й ставленика Ісидора – Григорія Болгарина³⁷.

Власне і в 1468 р. його місія, скоріш за все, полягала в обстоюванні митрополичих прав Григорія, які в лютому 1467 р. визнав константинопольський патріарх Діонісій³⁸; при цьому заслуговує на увагу як послідовна участь “Якуба-писаря” у боротьбі Григорія Болгарина за “Верхню Русь”, так і те, що його постійним супутником був “Ивашенец”. Докладних відомостей про нього ми не маємо. М.Грушевський, аналізуючи ярлики кримських ханів великим литовським князям, називає цього Івашенця “київським боярином з другої половини XV ст.”, котрий двічі виряджався з посольством до Криму задля отримання ярликів від Нур-Девлета та Менглі-Гірея (60–70-ті роки XV ст.)³⁹. Останній на початку XVI ст. у листуванні з литовським двором згадував про те, що “пана Ивашков сын пан Ивашенцо” “межи царя, отца нашего, и межи короля Казимира... гораздо служил, много жалованя видал”⁴⁰. Відтак, немає сумнівів, що саме він згаданий у переліку “підписантів” Мисаїлового листа як “пан Иоан с Киева... посол мирный к поганом о утвержении мира христианских сынов” – тим більше, що він фігурує тут як брат “благородного пана Романа с Киева, старосты путивлского”, в якому безпомилково вгадується путивльський намісник Роман Івашкович, відомий за Казимировими привілеями 1482 і 1487 рр.⁴¹ Цікаво, що в Мисаїловому посланні, як і в згаданих вище

³⁷ Про цю місію Якуба згадує у 1459 р. митрополит Іона у листі до смоленського єпископа Мисаїла (остання публікація: Русский феодальный архив... – Ч.1. – № 24. – С.124–127), котрий, однак, всупереч закликом Іони, підтримав уніата Григорія, а згодом, в якості його наступника, звернувся до Сикста IV з посланням, що нами аналізується. Викликає заперечення позиція Н.Синіциної, котра, розглядаючи це послання Іони, ідентифікувала добре відомого за джерелами 1440–1460-х рр. писаря Якуба як папського нунція Миколая Якуба (Якубі, Загупіті), котрий дістав “почесну посаду (чи звання) королівського писаря ... задля надання авторитетності його посольству до Москви” (Синицына Н.В. Третий Рим: Истоки и эволюция русской средневековой концепции (XV–XVI вв.). – М., 1998. – С.97).

³⁸ Синицына Н.В. Третий Рим... – С.112.

³⁹ Грушевський М. Історія України-Руси. – К., 1993. – Т.4. – С.458–459; Lietuvos Metrika. Кнуга №8. – Vilnius, 1995. – P.59. Вартим уваги є те, що в цих посольствах його супутниками були Ян Кучукович і Богдан Андрушкович Сакович, які належали до найближчого оточення Казимира Ягеллончика (див.: Jarmolik W. Kariery polityczne dworzan litewskich Kazimierza Jagiellończyka // Europa Orientalis: Polska i jej wschodni sąsiedzi od średniowiecza po współczesność. – Toruń, 1996. – S.97–99); це, безумовно, характеризує суспільний статус самого Івашенця.

⁴⁰ Lietuvos Metrika. – P.83, 90–91.

⁴¹ Русская историческая библиотека. – СПб., 1910. – Т.27. – Стб.227, 387. Зауважимо як довільні й необґрунтовані генеалогічні побудови Н.Яковенко, завдячуючи яким Роман Івашкович втратив свого брата Івашенця, отримавши, натомість, велику рідню й, головне, аж чотирьох синів (Яковенко Н.М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст.: (Волинь і Центральна Україна). – К., 1993. – С.154, 156–157, 159) – тоді як насправді він мав єдину дочку, з якою був одружений першим шлюбом князь Іван Глинський; після зради останнього її землі отримали як “дядьковщину” племінники

документах, писар Якуб і Івашенцо фігурують поруч – що зайвий раз засвідчує, що серед “підписантів” листа немає випадкових осіб і за кожним із них проглядає певна проунійна традиція⁴². Лише щодо Солтанів і Михайла Олельковича (котрий у 1470 р. репрезентував у Новгороді інтереси не тільки Казимира, а й Григорія Болгарина) вона очевидна; що ж до решти, то її з’ясування потребує копінккої дослідницької праці, результати якої могли б суттєво збагатити наші уявлення про унійні змагання у ВКЛ другої половини XV ст.

ДОКУМЕНТ

Всеітых сїго великаго Б҃га / произволением.

Вселень/скому папѣ великому / сїлнцу всемирномуу / свѣтилнику арк.
 цр҃квному / свѣту всеітому и всена/сѣишему ѡтцу ѡтцѣм / и всена- 297
 чалнѣишему пасты/рю пастырем бл҃жнному Си//кту сѣа вселенския арк.
 со/борныа цр҃кви рикарию (sic!) на/достоинишему в первых / сїднних 297
 чиноначалиа свѣ/тосияшему преішением / нбснаго разума ѡзарена зв.
 сїѣ/нноначалнѣишаго велика/го свѣта пач. яснозрител/ных хероувим
 блистаяс. оу/мновидным преішением ве/ликаг. оума всенапросветлѣ/
 ишаго в себѣ чини ѡбраз носа / единому точен ѡт сераѡимов /
 пламенноблистаемых свѣ/тов чюднооумному и все/свѣтлому
 сераѡиму ѡгнем / нбсным разгараему и мї҃гора/чителным желанием арк.
 всегда па//лим бжственыа любви и пак./ въ бжственую любовь оу пре/ 298
 стола суца великаг. Б҃а три/сїтую ему пѣс. приноса ѡ всѣ/хъ и за вса
 и ѡт нег. прощаємъ / и ѡбїцаем в дхвную бл҃гдть / свершеннымъ
 преішением / всесвѣтлаг. свѣта на ѡбще/ніе дїшам всѣх привлача
 желанием любви яж. к нему в чюдныи / ег. свѣт еже ес. непостижим
 / всакому оуму. И так ѡт нег. / прощен быв всенапросветлѣ/ишим
 блистанием свѣта / пач. всѣх сїднноначалїи цр҃квных / и прочим арк.
 прпдбна и сущим пода/ваше сїобл҃жною сїднно/сною стїєю 298
 комуждо по мѣ//ре раздаа дховнаа дарована / ѡвым прощенїе купно
 ж всѣм / конечное прошение и соврѣ/шенное бл҃гсвенїе во вса на вса / зв.
 цр҃квныа чини начала ж и / власти. Через с них же и всаки/а

Романа Івашковича – Богдан, Андрій і Дмитро Івашенцевичі (Lietuvos Metrika. – P.320). Неточними є й дані М.Бичкової (Бычкова М.Е. Состав класса феодалов России в XVI в.: Историко-генеалогическое исследование. – М., 1986. – С.63–64) – хоча вірну гіпотезу щодо родинних зв’язків між Івашенцевичами й Романом Івашковичем висловив ще А.Бонєцький (Boniecki A. Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI wieku. – Warszawa, 1887. – S.100).

⁴² Водночас варто наголосити, що ми маємо справу із певним мікросоціумом, міцно спаяним родинними узами (наприклад, Іван Ходкевич був одружений із сестрою Федора Бельського, котрий у посланні названий братом Андрія Володимировича – і появу цієї не зовсім коректної вказівки можна зрозуміти, коли взяти до уваги, що останній був свояком Мисаїлового брата). Втім, це питання буде розглянуте нами у спеціальній розвідці; наразі ж відзначимо, що лист Мисаїла репрезентував позицію не певних соціальних груп, а кількох кланів, які завдячували своїми кар’єрними успіхами Казимирові Ягеллончику.

члѣцкѣ дѣхы имущи и/зливаа в них изошбилно свѣт / бѣоразумиа ко прощению / их дѣшам юже ти подасть мнго/различнаа премдрсть Бжиа / к совершению стѣм пасти / свою црѣквь избранное ста/до своихъ словесныхъ швед яж / ти Гѣ самъ оуручи а не че/ловѣкъ.

арк. 299 Великыи пастырю пастырем началникоу / и всѣхъ сѣщночино-началии // первѣишему свѣту церковному свѣтильнику всемирному сѣнцу всѣхъ ходатаа и/зрадно предложив к ходатаю Новаг. Завѣта зв. избрав все/го та в сии рад и чин по бла/говолению хотѣния своег. / во шобраз свои бжственыи стѣи / и посаждеи та на прстлѣ великаг. Рима на сѣдалищех / стѣхъ верховныхъ своихъ / апслъ праваше слово истѣное / истиннаг. Бѣга возвещаю/щи во всю вселенную и в ко/нцы еа спсение Бжѣе въ / свидѣтельство всѣм хота/щим вѣровати истинно/му Слову Бжѣию подаа всѣм // мир и здравѣе и всеспсение / блгсвение силою подав ти шт / всемогущаг. (sic!) Бѣга на спсение / всем дѣшам так оубо оугоденъ / ес. во всем первоствл по писаню / прпдбнъ незлобив бесквернен / бѣоугоден всѣм млстивъ и шт/лучен шт грѣшников правои / житием его ж порождение ни / шт плоти ни шт крови ни шт по/хоти мужеские но шт самог. / Бѣга дѣхом свыше породивыис. / шт прощения славы великаг. / свѣта иж. прощаает всякого / члѣка градушаг. в мир и выше / нбсѣ избран быв онѣ самого / тог. серафимскаг. лика и всегда / предстоаи оу прстла славы // великаг. Бѣа и пресвѣтлш/му величеству на нбсѣхъ / пш шобразу соущему оука/заннаго ему на горѣ стѣи / стѣм служител. и стѣни исти/ннѣи юж сам Гѣ въдрузи а не / члѣкъ им же прѣносити всегда / жрѣтву живу стѣу и бѣооу/годну Бѣу не токмо шт себѣ но / и шт людскихъ невѣжствийих и гре/хов як да будет приношене / еж шт словесныхъ швцахъ приа/тно Бѣгу и шсщно Дѣхомъ / Стѣим истинною.

арк. 300 О великѣи началнѣишии всѣхъ / стѣхъ шлѣмъ оѣцъ так великии / толик. мнгоблжнѣ еси неизре/ченною достоинствою Бѣа // да кто шт члѣкъ может изглати / или изрещи праведныи достои/нѣстви величества стѣнъ / твоих или оублжити по / достоянию стлѣство и/зрадное твое им же та / Гѣ Бѣ оублжил пач. всѣхъ земныхъ / снвѣ члѣчѣцкѣхъ и сам хотѣхъ / сншвѣ. свѣта славою вѣнча/вши та. Мню оубо тако у / многа оублжнѣ стлѣю бжѣии / великыи пастырю вселен/скыи оучтлѣю законополо/женыи вторыи Моисѣю пач. / Арона преславныи шт Бѣа / архиерѣю самог. тог. превыш/ши чюднаг. Самоила Новаг. Завѣ/та Хсва^а соврѣшненныи оуме не // щедрѣе црѣквное око пра/вителю новаг. ковчега завѣ/та Хсва в немъ ж лежат не скри/жали камени но^б самое то / слово Бжѣе живонаписанно / и позлащено Дѣхом Стѣим въ / срдци твоем стѣом вкоренено шт / Дѣа манною нбсною воспи/танно всестѣишою прчсто/ю плотию и кровию агне/ца непорочнаг. Хса избавите/ла^в всег. мира.

арк. 301

^а Слово виправлене з “Хса”.

^б В словѣ “но” літера “н” виправлена з “и”, “о” – з “шт”.

^в Після цього слова – викреслене “Хса”.

Да что еще / *ω сем* предложая время много / глѣмъ и воистинну
 як ни единое слово так возможно быти / *εж ωт нас* достойно или
 возможно похвалению чудных преди/вних сѣнь твоих которое // **арк.**
 блгохваление^г земнороднїи и ненаоучении принесем / ти оублжнному **301**
 сущи *ωт са/мог.* вышнаг. Бѣа бгѣносне / всеблжне *ωт.* не может бо
ωт / члкъ ωт Бѣоданна ти мло/сти или по почести словом / изрещи
 еще кто и всѣхъ / прѣмдростнѣ и разум язык и/мат но токмо *εж ωт*
 оусердиа / теплыя вѣры и палимыа / любъви^д юж имама и к тебѣ /
 всенасветлѣшему Бжи/и сѣи мужю поеликоу / возможно *εс.* сия
 ти приносим / малое се гранесловие убла/жаючи та Гнь великий сѣи/
 телю *ωт Бѣа бѣопротѣ* всѣм // хрстѣянским дѣшам преж лѣт вѣ/ **арк.**
 чных прознаменовал еси и / Дѣа Сѣго свыше порождением / папа **302**
 вселенский нарековаса / сѣиыа великыа вселенскыа / соборныа
 аплскыа цркви съ/прстлник и причастник все/началнѣишїи викарїи
 и/справленїе вѣре столпъ крѣ/пок *ωт лица* вражїа храбрыи / воинъ
 црѣа нбснаго вторыи / Исс Наввїнъ и на иноплеме/нныа полкы
 побѣждаа / и секущи^е нещадно глѣомъ Бї/им мечем дѣховным враги
 крста / Хсва купно ж вса видымыа / и невидымыа ратники / и против- **арк.**
 ныкы Хсвы Авра//амов *ωбраз* на себе взем плѣ/нныкы *ωтпленив ωт* **302**
 лсты / вража и враги со црѣм их пора/зивъ и гонив даж. до Даѣана /
 паче ж оуби^е *ε* рещи прогонив их / *ωт члѣських дѣш* сѣиыи тво/ими
 млѣтвами даж. до ада / преисподнаго сего ради пребо/лшїи еси вѣ
 архиерѣех яко / другъ Бжиї наречес. *ωт много/блжженных даровъ*
 свыше да/рованных ти силоу великаг. / Бѣа вѣры ради твоеа яж к
 не/му вмениса ти *εс.* в правду* / в род и род до вѣка *ω все/сѣиыи*
 избранныи Бїи.

Все/леньскыи пастырю вели/каг. пастыра Хса воистинну // **арк.**
 истинныи ты еси сцѣнник / Бѣа вышнаг. прїносаще / ему жрѣтву стѣю **303**
 бескро/вѣннуу^з *ω мире*^н всего ми/ра и блгостоания сѣих / Бжиїх
 црквах и *ω совоку/плени ихъ* паки воедино дондеж / достигнуть вси
 во единѣ/ние вѣре и в разум в любве Сѣа Бїа в мужа сове/ршена в
 мѣру възраста / исполнения Хсва не по зако/ну Аронову но^і по чину
 Мелхи/седекову вознесъ чстны/а дары с похвалами Бѣу / *ωтѣу* в воню
 блгоуханиа / прѣчстое тѣло и кров Сѣа *εг.* / возлюбленаг. Гѣ / нѣшего
 Гс. Хса // за спѣенїе всего мира *ω о/цыщении дѣш* купно ж / и *ω всѣхъ* **арк.**
 и за вса паче ж и за/блужших и погибшихъ / *ω овцах* дому Хсва як да **303**
 мно/го млсрдыи Бѣ премногимъ / своим члкомлюбием симъ умо/лен **зв.**

^г Перед цим словом – викреслене “бгѣ”; наприкінці – викреслене “м”.

^д Наявний у слові “ъ” виправлений з “о”.

^е Наприкінці слова – закреслене “х”.

^з Наявне у слові “о” перекреслене, “у” – правлене.

* На полі навпроти цього рядка написано “и”.

^з Наявний у слові “ъ” виправлений з “ь” іншим чорнилом.

^н Після слова – закреслене “ωт”.

^і Слово вписане пізніше.

быв расточеныа паки / собереть и совокупит то / во едином стадо аггль
и члкъ / въ цркъвь перворожденных на/писаном на нбсѣх млсрдїа / ради
млсти своѣа бгѣатыа / неизреченнаг. ради блгвоутро/бїа юж всѣм мѣ
яко щедрыи / члколюбец твоим поистинѣ / ѿ многблжнныи ѿт.
арк. предста/телством сѣнним службѣ и // прчстых жрѣтвь приноше/ние
304 со блгоприятными / твоими млтвами мо/лбами и молением паки / всѣм
нам млства тог. содѣван / и претвора его гнѣва на / кротость млсрдїа
яко / да ѿт него ѡбращуть вси / млсть в днь судныи ибо Гне / ес
спсение на людех твоих и / блгсвенїе твое ѿтнѣ и до / вѣка.

Но ѿ сем ѿ всем тво/ем-таковом премдром промы/шлении и
попеченїи бо/жественых ѡвецъ мы / вси суцїи здѣ на стра. дал/чее
арк. словесныа ѡвца то/го ж стада Хсва ѿт двору его // сѣго сѣя
304 соборныа / аплскїа цркви ѿт четырех / еуглисть вселеньских сѣ/
зв. иших патрїархъ греческих / оустава¹ их и ѡбычаа / преданиа
наоучением / ихъ греческим цркъвным суще / порождени ѿт купѣли
сѣя/а и живоначалныа Троица / ѡбновлени банею паки / бытиа свыше
блгдтью Сѣго Дха добрѣ пасущас. / ими во истинном блговѣ/рии на
пажитих живоно/сных на блгоцветущихъ / горах севѣрныа страны /
арк. яж суть ребра сѣверова град / самог. црѣа великаго понеж. // бо Бѣ в
305 тажестѣх его зна/ем егда заступаеѣт ѿт всаког. / насилия вражїа
супо/стата старого змя дѣ/авола воздушнаго кнѣза / тмѣ злобы
поднебеснаго / его ж восхотѣ прстль свои / поставити на нѣших сѣвер/
ных странах и быти подобен / Вышнему сего ради Бѣ и ѿт/проверже
и нам сїю страну / дарова сам пасѣ нас в мѣстех / сих паственех ту
нас и на во/дах покойнах воспита душа нѣша ѡбратил есть^к к себѣ /
арк. наставляючи нас на сте/зю првды заповедей своих / сѣтыхъ имени
305 своег. ради // в нем крстїхомсѣ приемше печат / сѣго мира имуще
зв. написа/но на челѣх наших блгдтию / Сѣго Дха. Сег. ради аще ходимъ
/ под сѣнию сѣнїи смртныа / княз. сего преж реченнаго власти /
воздушныа и не оубоимсѣ / як с нами Бѣ ес сам жезлом и па/лицею
своею ѿтгона и бїа / мысленыа волкы як да / ни едина ѿт овецъ ег.
погибнет / и стадо все цѣло и соблюде/нно пребудет сею палицею / и
жезлом оутѣшаеѣт дшѣа на/ша и пасет як млсрдый пастыр / щедрыи
и ѡвчелюбець / млстию своею погоняя нас / и не хотащих
арк. приблизитис // к нему яж не сут ѿт двора сег. и / ѡног. его и тыа
306 подобно сим / хошет привести вѣстага/ваа браздами и оуздою челю/
сти ихъ да будоут вси едином / стадо под единемъ пасты/рем Хсвым.

По сем же вашей сѣя/ни всѣм подрученным ѿт Хса па/стырем
старѣишаг. пасты/ра нѣс. бо на лице зрѣнїя / оу Ба якож ѿ семъ^л
вѣщаеѣт / началнѣиши пастыр по Хсѣ / вѣрныи Петръ яко во / всаком

¹ Написане по стертому.

^к Выправлене з “еси”.

^л Над словом написане “м”.

азыцѣм бо аиса^н / Ба и дѣлаа правду при/ятен ему ес. К сим же вели/
 кїи Павел сераѣимскїи над у/стыи языком глѣть : вса. // иж аще **арк.**
 призовет има Гне сїсе/тса та бо ес Бѣ богата въ / всѣх якож кому **306**
 хошетъ / разделяет мѣру дарованиа / вѣре по своєи ему воли / воли **зв.**
 бо ег. кто противитса / сег. ради затвори вса во проти/вление да
 помилуетъ по/неж. бо единое славы Хса все / тѣло хрстьянских дїшъ
 составление истїнно крїчением / Сѣго Дха ѿ нем же всако созда/ние
 составляя растет въ / црквь сѣую ѿ Ги ѿ нем же / и мы созидахомса
 купно вси / в дом Гнь в долготу дїни вѣка. / Нѣсть бо разньствїа ѿ
 Хсе греком и римланом и нам сущим // росииским слованом **арк.**
 едино то / же сут в нем же званъ быс. в то/мъ да пребывает кождо **307**
 въ / своем чину. Всѣмъ ж нам тако / Хсѣ потом же Хсвии елицы / во
 Хса крїчени во Хса ѿблеко/шаса ни едины бо послушни/цы закона
 ѿправдаютса / яко ж нѣщїи есством законна/а твораще имуще закон
 / написано во срдцих своих.

Сег. ради сия написахом к вашей / всеи нѣстѣишой сѣости /
 слышахом нѣкїи ѿт нас пред ва/шею сѣынею исповѣдаючи / глїи
 ложныа хулащаа насъ / и глїюще яко нѣсмы соврѣ/шени истїннїи **арк.**
 хрстьяне // сѣыя православныа вѣры / Хсвы и иная таковаа мно/га **307**
 на нас хвалащаа бладе/нием дышюще завистию ѿпа/лаеми в коле **зв.**
 жртѣва сво/ег. азыка клеветующе пражным / ѿт огна геѡньскаг. ради
 лѣпо/тенъ неправде исполнь соу/ще ада смртносна им же /
 ѿбыкоша Бга Ѡтца блгсвити / сим же паки клеветующе вѣр/ным
 члїкы блгговѣрно жи/вущим созданным Дхомъ Сѣым / по ѿбразу
 Бжїю и по подо/бию и званых же преж лѣ/тѣ вѣчныхъ въ блгдтѣ
 сїю / и по позрѣнїю великаг. Ба / егда еще мир не быс. як да въ//
 нидут в вѣру сїю сѣую / надежду и любовь в себѣ / имуще к Гу
 чающе ѿног. блжннаго оупованиа и / просїщения славы вели/каго **арк.**
 Ба Га нїшего Іс. Хса. **308**

Си/им же елика оубо не вѣ/дат хулат елика же по ес/ству яко
 бесловеснах жи/вотна видат разумѣю/ще себѣ дїевно а не духовно
 сами прелщаю/щес. глѣть клеветующе / на ны воистинну сїи / суть
 ѿблаци безводни / ѿт вѣтръ преносимы^о / дресеса бесплодна есенна /
 волны сверепыа мора во//спѣнающа своа струа звѣ/зды прелестныа
 им же мра/къ тмы в вѣкы блюдетса / ѿ них же прорчѣствова седмыи **арк.**
 Иоан Дамаскин Єнох сїа глїа / якоже свидѣтельствуєт / ѿ сем Юуда **308**
 Ияковль в собор/ном своемъ посланїи пиша / ѿ сих пространнѣи: **зв.**
 тако/вїи не хотат да быхом были / вси едино тѣло ѿ Хсѣ не / слышат
 самог. заповѣдаю/ща и глїюща : сїа заповѣди / вам да любите друг
 друга / яко же и азъ вы възлюбих / вы ѿ сем познают вси яко / мои
 оучнцы есте ащ любов имѣти будете между // собою. А идѣ ж нѣс.

^н Після слова – перекреслене “ѡтць”.

^и Наявне у словї “и” злегка закреслене.

^о Наявне у словї “е” виправлене з “и”, наприкінці – викреслена літера “а”.

любови та/мо Бгъ не пребывает. Та/кова премдрость нѣс. свы/ше
арк. низходить но земна душевна бесовьскаа идѣ ж бо / зависть и рвение
309 ту / нестроение и^п всака злаа / вещь.

И мы ж вѣруемъ / на сѣишеи вашей все/и многообразной въ блго/
разсужении великой глублиной премдрости як не и/мите вѣры сим и
тако к то/му подобным иным прочим ве/щем еже на нас клеветуют не /
по истиннѣ хотащи ра/здражати твое незло/бие блгомлсрдие еж к
намъ // но паки премдрсть пастыр / и вселеннѣи оучителныи / ѡтцъ
арк. мѣсто продаси свое/му всесвѣтлому оуму в ра/ссужение сѣих
309 истинны/хъ писании идѣ ж ѡбращет / неззорна правда к нам ко всѣ/
зв. мѣ требующим блгсвениа / твоего сѣго послѣдую/щи своег.
прьвоначалнѣишаг. / пастыра як градущих к не/му не изгонаеть
вонъ но / всѣх равнокупно млстве к се/бѣ приемлет ѡт востока за/
пад. сѣвѣра мора яко да / ѡ нем въблгсватса вса колѣ/на земнаа и
вси азыцы оу/блѣжатъ его.

Москва, Державний історичний музей. – Синод.700. – Арк.297–309-зв.

---

^п Вписане пізніше.